

DABARTINĖS SAKY TINĖS LIETUVIŲ KALBOS PASAKYMŲ ILGIS IR STRUKTŪRA

Ingrida Balčiūnienė, Laura Kamandulytė–Merfeldienė

Lietuvių kalbos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
Donelaičio g. 58,
LT44248 Kaunas, Lietuva
El. paštas: ingrimi@gmail.com;
l.kamandulyte@hmf.vdu.lt

Dabartinės sakytinės kalbos sintaksinės analizės prielaidos

Sakytinės kalbos tyrimai, pradėti palyginti neseniai – tik XX a. amžiuje, iki šiol susiduria su gausybe metodinių ir techninių iššūkių. Žinoma, pastaraisiais metais išstobulėjusi speciali techninė ir programinė įranga leidžia sukaupti įvairaus dydžio garsynus ir tekstynus, taikyti įvairias analizės galimybes bei produktyviai ir greitai atlikti įvairius tyrimus, tačiau jie apsiriboja specialiai parinktų informantų kalbos (dažniausiai įrašytos laboratorijos sąlygomis) arba viešojo diskurso (pvz., TV ar radijo vedėjų kalbos) analize, o spontaninė natūrali¹ kalba iki šiol paliekama nuošalyje.

Viena iš priežasčių, stabdančių natūralios sakytinės kalbos tyrimus, yra didžiulės finansinės ir laiko sąnaudos bei žmogiškųjų išteklių stoka (dauguma sakytinės kalbos duomenų kaupimo ir apdorojimo darbų atliekama rankiniu būdu). Kita priežastis – tam tikrų teorinių pagrindų trūkumas ir pasaulyje pripažintų lingvistinės analizės metodikų kontroversiškumas bei menkas tinkamumas lietuvių kalbai (Dabašinskienė, Kamandulytė 2009), išryškėjantys jau pirmajame darbo etape, formuojant reprezentatyvią duomenų bazę ir ruošiant ją automatizuotai kompiuterinei analizei. Kai kurios kalbinės ypatybės, pvz., fonetinės, prozodinės, morfologinės, palyginti nesunkiai pasiduoda automatizuotai analizei², nors ir reikalauja itin kruopštaus pirminio duomenų apdorojimo, specialios programinės įrangos, tarpdisciplininės metodikos. Nagrinėjant

---

¹ Spontaninė natūralia kalba suprantama kaip iš anksto neparuošta ir įrašyta respondentui nežinant. Kaupiant *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyną*, vienas iš esminių kriterijų buvo duomenų natūralumas. Įrašinėti privatūs, pusiau vieši ir vieši pokalbiai (dialogai, polilogai su natūraliais monologų intarpais), vykstantys įprastomis sąlygomis (kliento ir meistro pokalbis automobilių remonto salone, kirpykloje, banke; dėstytojo ir studentų bendravimas auditorijoje, draugų pokalbis kavinėje, namuose, automobilyje ir t. t.). Siekiant išvengti psichologinio poveikio respondentui kalbai, apie tai, kad pokalbis buvo įrašinėjamas, informuota tik pokalbio pabaigoje. Paaiškinus įrašinėjimo tikslą, prašyta respondento leidimo įtraukti įrašą į kuriamą *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno duomenų bazę* ir naudoti mokslinių tyrimų tikslams. Respondentui sutikus, įrašas atitinkamai apdorotas ir perkeltas į *Tekstyno* duomenų bazę; respondentui atsakius, įrašas iš karto sunaikintas respondento akivaizdoje. Plačiau apie *Tekstyno* kūrimo principus ir taisykles rašoma I. Dabašinskienės ir L. Kamandulytės darbuose (2009).

² Būtina paminėti sisteminius sakytinės lietuvių kalbos fonetinių, fonologinių, prozodinių ypatybių tyrimus (Kazlauskienė 2015), tam tikrų morfologinių ypatybių analizę (Dabašinskienė 2009; Kamandulytė–Merfeldienė 2010; Vaicekauskienė et al. 2014), bandymą įvertinti sakytinės kalbos atitikimą kalbos kultūros normoms (Rudaitienė 2012).

kitas kalbines ypatybes (leksines, sintaksines), greta automatizuotos kiekybinės analizės tenka pasitelkti ir rankinę kokybinę, t. y. kliautis dar ir mokslininko nuostatomis bei intuicija³. Viena vertus, tai šiek tiek mažina gautų rezultatų, interpretacijų ir išvadų objektyvumą, kita vertus – atskleidžia kalbines ypatybes natūralios kalbos vartosenos kontekste.

Viena iš esminių metodinių problemų, su kuria susidūrė *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* kūrėjai, pradėję tekstyno sintaksinio anotavimo darbus⁴ – šnekos sintaksinio vieneto konceptas. Rašytinės kalbos sintaksiniu vienetu įprastai laikomas sakinytis arba žodžių junginys, tačiau sakytinės kalbos tyrimuose priimta tekstą segmentuoti į pasakymus (Brown, Yule 2001). Ir nors nedaugelis autorių kalba apie sakinio ir pasakymo skirtumus, akivaizdu, kad šių terminų vartojimas yra susijęs ne vien su skirtingomis kalbinės raiškos (raštu arba žodžiu) galimybėmis. Pastebėta, kad sakytinei kalbai būdingi nebaigti sakiniai, pauzės, pakartojimai, pataisymai, minčių šuoliai, pertrūkiai ir pertraukinėjimai (Halliday 1985; Chafe, Tannen 1987; Brown, Yule 2001; Liddicoat 2007; Nauckūnaitė 2003). Šios ypatybės lemia išblukusias pasakymų (ar sakinių) ribas, kurias sunku nustatyti net ir atsižvelgiant į kontekstą; daugiausia sunkumų kyla, kai kalbėtoju būdingas greitas kalbėjimo tempas, kai pašnekovai pertraukinėja vienas kitą neleiddami baigti minties, ir pan. Tokiais atvejais gana patogi D. Crystalo (2008) suformuluota apibrėžtis, kuria pasakymas apibūdinamas kaip šnekos atkarpa, prieš ir po kurios eina pauzė (tyla) arba pasikeičia kalbėtojas. Šia apibrėžtimi vadovaujasi ir lietuvių lingvistai, atliekantys morfologinę ar leksinę sakytinės kalbos analizę arba dirbantys su specializuotais tekstynais (pvz., vaikų ar užsieniečių kalbės, kuriai būdingi trumpi pasakymai). Vis dėlto pastaruoju metu, atliekant sintaksinį *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* anotavimą, tapo akivaizdu, kad minėtoji pasakymo apibrėžtis visiškai netinka ruošiant kalbinius duomenis automatizuotai sintaksinei analizei. Pasakymu laikydami atkarpą iki pauzės arba iki kalbėtojų kaitos, dažnai negalime suprasti pasakymo minties (jei pasakymas nutrūksta ar nutraukiamas jos nebaigus), nustatyti pasakymo funkcijos, apibūdinti jo struktūros ir t. t. Taigi sintaksinio anotavimo metu minėtoji pasakymo apibrėžtis buvo patikslinta ir praplėsta remiantis užsienio šalių mokslininkų, jau anksčiau susidūrusių su panašia sakytinės kalbos segmentavimo į sintaksinius vienetus, patirtimi

³ Atliekant atskirus nedidelės apimties tyrimus, šiuo metu bandoma sintaksiškai anotuoti ir automatiškai analizuoti senuosius anglų, prancūzų kalbų raštus, rašytinius olandų, rusų, estų, lietuvių kalbos tekstynus, tačiau akivaizdu, kad rašytinės kalbos sintaksiniai anotatoriai visiškai netinka natūralios sakytinės kalbos apdorojimui – jie nepritaikyti apdoroti sakytinei kalbai būdingų nutrauktų sakinių, pertarų, neįprastos žodžių tvarkos, minčių šuolių ir kt. Todėl sakytinės kalbos duomenys dažniausiai apdorojami rankiniu būdu. Laikantis pasaulyje priimtų standartų, rankiniu būdu apdoroti duomenys atskirai tikrinami bent dviejų specialistų (angl. *double-checking*), tačiau praktika rodo, kad net ir tokiu atveju neįmanoma visiškai išvengti individualių rankinio darbo skirtumų.

⁴ Šis darbas atliktas vykdant nacionalinį mokslinių tyrimų projektą „Sintaksinės sakytinės lietuvių kalbos ypatybės: tekstyno analizė“ (reg. nr. LIT-9-11; vad. doc. dr. Laura Kamandulytė-Merfeldienė), finansuotą LMT pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą. Sintaksiškai anotuoto tekstyno apimtis – ~250 000 morfologiškai anotuotų žodžių.

(Levelt 1989; Chafe 1994; Кибрик 2003; Кибрик, Подлесская 2009): nuspręsta *pasakymu* laikyti kalbėjimo atkarpa, pasižyminčią baigtine intonacija ir sąlygiškai baigta mintimi. Pagrindiniais savarankiško *pasakymo* požymiais laikomi predikatyvumas, tipinė formalioji struktūrinė schema, aiški komunikacinė funkcija, baigtinė intonacija ir viena mintis, pvz. (1–3):

- (1) *Ką tu pirmiausia perskaitei, kai tu atsivertei šitą knygą?* (Draugių pokalbis)
- (2) *Žinoma, šitie kompiuteriai buvo be galo brangūs, todėl paprastas vartotojas negalėjo įsigyti.* (Studento darbo pristatymas)
- (3) *Kažkada žmonės, ar dar ne žmonės, kažką pradėjo daryt, garsus, ir [/] ir tais garsais ką nors skelbti.* (Vieša paskaita)

Jeigu kalbėtojo šnekos tempas labai greitas, pauzių nedaug, pasakymus bandoma atskirti remiantis jau minėtais požymiais. Jei vienam kalbėtojui nespėjus baigti *pasakymo* įsiterpia kitas kalbėtojas, nutrauktą šnekos atkarpa laikoma *pasakymo dalimi*, susijusia su vėliau einančia šnekos atkarpa, pvz. (4–6):

- (4) - *Mane gi vėl pasikvietė ta pati grupė studentų +/.⁵*
 - +< *Ta grupė?*
 - +, *ir mes ejom.* (Bendradarbių pokalbis)
- (5) - *Mes dėl to ir važiuojam į Londoną rytoj +/.*
 - +< *Dėl ko?*
 - +, *nes draugės Ainaro nori ant to rato pasisupt.* (Draugų pokalbis skaipu)
- (6) - *Nu, ir paskui mes va taip ir nuo to ir mumis iš karto atsiuntė į klinikas ir klinikose va pradėjom, ten ištyrė +/.*
 - +< *Bet xxx vaikščiojo, kalbėjo.*
 - +, *ir lankėm tenais ir logopedus ir masažistus, kaip ten, nes jisai, kaip pagal savo amžių, jisai, nu, vėliau pradėjo, dabar jisai normaliai viskas.* (Televizijos laida)

Jei kalbėtojas nutyla, o vėliau po pauzės tęsia pradėtą *pasakymą*, šnekos atkarpos laikomos vienu *pasakymu*, pvz. (7–9):

- (7) *Visų pirma, ir nesergantiems cukriniu diabetu +//.*
 +, *ir turintiems viršsvorį +//.*
 +, *tai padės.* (Radijo laida)
- (8) *Tai kai rašo, užsakymas priimtas +//.*
 +, *aš nueinu pasiimt knygos ir parodo špygą.* (Bendradarbių pokalbis)

⁵ Laikantis tarptautinių sakinės kalbos transkribavimo standartų (MacWhinney 2000), naudojamos pokalbio struktūros koduotės: [/] – pakartojimas, [//] – pasitaisymas, +// – nutrukęs *pasakymas*, +/ – nutrauktas *pasakymas*, +, – po pertūkio tęsimas *pasakymas*, +< – *pasakymo perdengimas* (angl. *overlap*), t. y. kelių pašnekovų kalbėjimas vienu metu.

- (9) *Laukiu stotelėj, viskas tvarkoj, kažkodėl vėluoja autobusas, nu po to +//.*
 +, *nu pusę valandos pralaukiau, grįžau namo.* (Draugų pokalbis)

Žinoma, net ir remiantis minėtais kriterijais, ne visada pavyksta tiksliai nustatyti pasakymo ribas. Monologinės kalbos pasakymams dažniausiai būdingi visi ar dauguma išvardytų kriterijų, todėl ir pasakymo ribų nustatymas nėra itin sudėtingas. Dialoginės kalbos segmentavimą į pasakymus gerokai apsunkina vadinamieji kalbiniai nesklaidumai (angl. *linguistic disfluencies*, žr. Loban 1976; MacLachlan, Chapman 1988; Fraundorf, Watson 2013), pertraukinėjimai, pertrūkiai, perdengimai, todėl pasakymui gali būti būdingi ne visi, o tik keletas iš išvardytų kriterijų. Pvz., (7) pavyzdyje baigtinė mintis išreiškiama su dviem pertrūkiais (pauzėmis), (9) pavyzdyje užfiksuotas pasitaisymas (kalbinio nesklaidumo rūšis) (angl. *revision*), pertraukiantis ir modifikuojantis minties raišką. Šiame straipsnyje laikomasi minėtosios apibrėžties ir sintaksinės analizės objektu laikomas *pasakymas* – šnekos atkarpa, pasižyminti baigtine intonacija ir (ar) sąlygiškai baigta mintimi, predikatyvumu, tipine formaliąja struktūrine schema ir aiškia komunikacine funkcija, tačiau atliekant tolesnius sintaksinio anotavimo darbus reikėtų ieškoti daugiau ir tikslesnių pasakymo segmentavimo kriterijų. Vienas iš galimų mokslinės diskusijos objektų šiuo atveju galėtų tapti *propozicija* – esminė mintis, „tai, kas pasakoma apie pasaulį ir yra teisinga arba neteisinga“ (Satkauskaitė 2011).

Šiuo straipsniu siekta ne tik išryškinti sakininės kalbos segmentavimo ir analizės problematiką, bet ir pristatyti vieno iš pirmųjų automatizuotų sintaksės tyrimų – sakininės kalbos pasakymų ilgio ir struktūros analizės – rezultatus. Tikimasi, kad gautieji rezultatai bus naudingi lyginant sakininės ir rašytinės kalbos sintaksės specifiką bei atskleis tolesnių automatizuotų sintaksės tyrimų gaires.

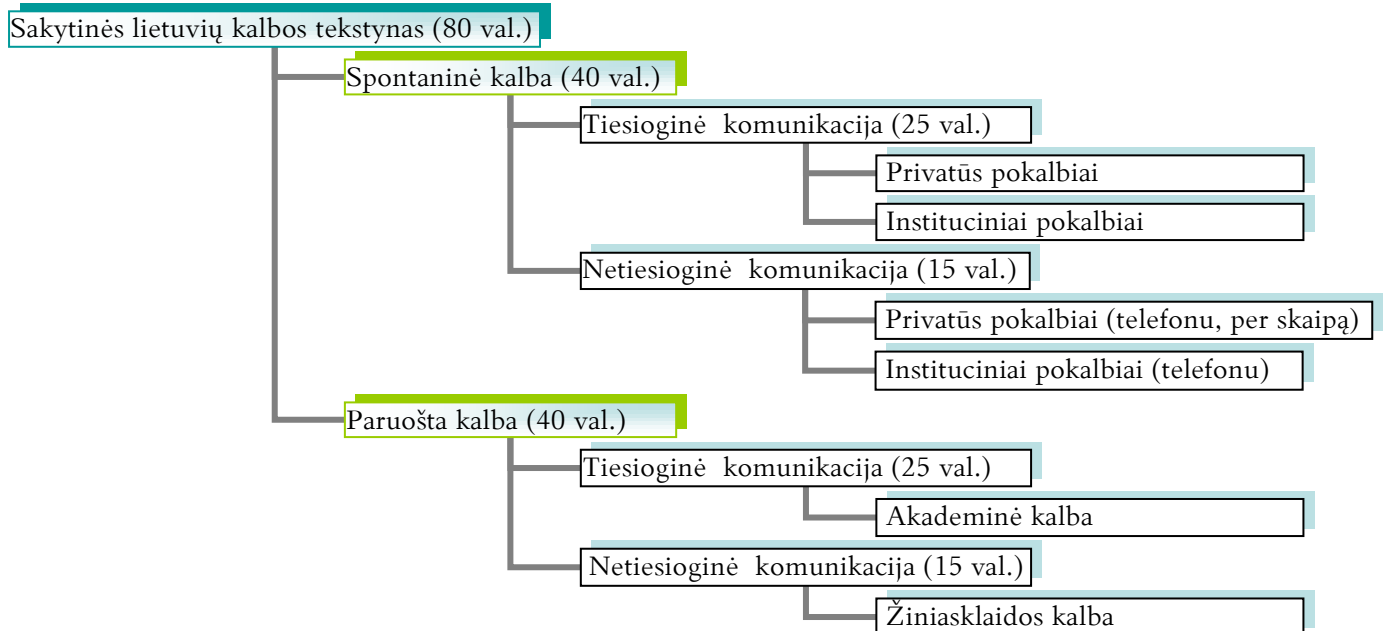
Dabartinės sakininės lietuvių kalbos pasakymo ilgis

Dabartinės lietuvių kalbos sakinio ilgis palyginti išsamiai tyrinėjamas jau keliolika metų. Daugiausia mokslininkų dėmesio iki šiol yra sulaukęs rašytinio šnekamojo, publicistinio ir administracinio stiliaus sakinio ilgis. Nagrinėti vidutinio sakinio ilgio pokyčiai skirtinguose Konstitucijos leidimuose (Bitinienė 2002), lietuvių publicistinio stiliaus tekstų sakinio ilgis lygintas su latvių (Bitinienė 2003), prancūzų (Leonavičienė 2010) analogiškais duomenimis, tirtas reklamos kalbos (Čičirkaitė 2005), grožinio stiliaus (Markūnaitė 2002), mokslinio stiliaus (mokomųjų tekstų) vidutinis sakinio ilgis (Mateika 2006), nagrinėtas individualus vidutinis sakinio ilgis (Pranskevičiūtė 2011). Sakytinės kalbos vidutinis pasakymo ilgis iki šiol tirtas fragmentiškai, dažniausiai – specifiniuose registruose: vaikų (Balčiūnienė, Miklovytė 2010, 2011) arba vaikams skirtoje kalboje (Kamandulytė 2005; 2006; 2008), senjorų monologinėje

kalboje (pasakojimuose) (Kévalaitė 2013); sakytinės kalbos tyrimams artima ir grožinio stiliaus tekstų tiesioginės kalbos analizė (Bitinienė 2001). Natūralios sakytinės suaugusiųjų kalbos sakinio pasakymo ilgis iki šiol nebuvo tyrinėtas.

Atlikus automatizuotą sintaksinę analizę, paaiškėjo, kad bendras vidutinis pasakymo ilgis visame tekстыne – 11,964 žodžių. Suprantama, skirtingose tekstyno dalyse – spontaninėje ir paruoštoje kalboje, tiesioginėje ir netiesioginėje komunikacijoje, dialoguose ir poliliguose – vidutinio pasakymo ilgio tendencijos skiriasi. Tai lemia skirtingi komunikacijos tikslai, funkcijos, aplinka, pašnekovų skaičius ir kiti veiksniai. *Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas* sudarytas taip, kad leistų suformuoti duomenų imtis įvairiais pjūviais – pagal kalbos spontaniškumą, kalbėtojų skaičių ir kt. (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Sintaksiškai anotuoto *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* (VDU) sandara

Atlikus lyginamąją imčių analizę, paaiškėjo, kad viešos kalbos vidutinis pasakymo ilgis yra du ar net tris kartus didesnis (priklausomai nuo žanro ir kalbėtojų skaičiaus) nei privačioje kalboje. Didžiausias vidutinis pasakymo ilgis (15,538 ž.) būdingas viešajai akademinėi monologinei kalbai – paskaitoms, moksliniams pranešimams, disertacijų gynimams, studentų darbų pristatymams. Standartinis nuokrypis šioje imtyje yra 5,137 ž., mažiausia vidutinio pasakymo ilgio reikšmė yra 7,768 ž. (10), didžiausia siekia net 32,462 ž. (11).

- (10) *Skliaustuose pasirašot. Reikalauja teikti daugiau ir išsamesnės informacijos finansinės atskaitomybės vartotojams. Ir išsamesnės informacijos finansinės atskaitomybės vartotojams. Skliaustą uždarom, taškas. [...] Dabar klauskite. Lentelė iš trijų dalių, dalys visos lygios. Taip. Pirmą dalį užvadinsime „Požymis“.* (Paskaita)

- (11) *Prekių vertės paskaičiavimai yra numatyti Viešųjų pirkimų įstatyme, pagal įprastą komercinę praktiką dažniausiai mūsų yra mažų apimčių pirkimai atliekami įprasta komercine praktika. Ir tai yra pirkimai, yra prekės ir dar ir paslaugos yra perkamos iki septyniasdešimt penkių tūkstančių litų, o darbai, kurie yra numatomi atlikti, iki trijų šimtų tūkstančių litų. Esant aukštesniam iki šitų sumų būtent nereikia gauti Viešųjų pirkimų tarnybos leidimo, o eėe esant būtent jau virš, kai iii yra numatoma prekė būtent šitos vat, tie visi pirkimai yra atlikti aukštesnėse sumose būtent reikia rengti konkursus taip, kad būtų iii kad reikia kreiptis į Viešųjų pirkimų tarnybą ir tikrai gavus leidimus, kurie yra paskelbiami per Vyriausybės žinias, tada yra pradedama pirkimo procedūra.*
(Studento darbo pristatymas)

Viešoji akademinė monologinė kalba gali būti iš dalies prilyginta rašytinei akademinei kalbai: neretai, ruošdamasis sakyti viešąją akademinę kalbą, pranešėjas raštu formuluoja esminius teiginius, rengia konspektą, o kai kuriais atvejais (dažniausiai – turint nedaug patirties kalbėti viešai ar sakant kalbą ypatinga proga) parengiamas ir skaitomas visas viešosios kalbos tekstas. Tokiems atvejams galima priskirti dalį *Tekstyne* esančių diplominių darbų pristatymo įrašų, paskaitų, mokslinių pranešimų. Palyginus *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenis su kitų autorių atliktais rašytinės kalbos sintaksės tyrimais, matyti, kad sakytinės akademinės monologinės kalbos vidutinis pasakymo ilgis panašus į rašytinės publicistinio stiliaus kalbos meno, politikos, sporto, mokslo ir švietimo temomis (Bitinienė 2003). Pastarojo stiliaus tekstuose vyrauja (sudaro 51,8 proc.) 9–17 ž. sakiniai (autorės laikomi trumpais), rečiau vartojami (27,9 proc.) 18–30 ž. (autorės vadinami vidutinio ilgio) sakiniai, dar retesni (16,4 proc.) – labai trumpi (1–8 ž.) sakiniai, vos 3,8 proc. sudaro labai ilgi (31–46 ž.) sakiniai; vidutinis rašytinės publicistinio stiliaus kalbos sakinio ilgis yra 15,2 ž., standartinis nuokrypis – 7,3 ž. (Bitinienė 2003).

Mažiausias vidutinis pasakymo ilgis (5,826 ž.), priešingai, būdingas privačiai dialoginei ir poliloginei kalbai, ypač kai bendraujama tiesiogiai. Standartinis nuokrypis šioje imtyje yra 2,136 ž., mažiausia vidutinio pasakymo ilgio reikšmė yra 3,050 ž. (12), didžiausia – 13,458 ž. (13), t. y. nesiekia net vidutinio akademinės monologinės kalbos pasakymo vidurkio.

(12) – *Toliau paeikit.*

– *Vo. Kam servetėlių?*

– *Man. Man.* (Draugų pokalbis)

(13) – *Ir taip va berašydama taip išvysčiau, kažkaip su ta va knyga susiejau, kad +/-.*

– *+< Mhm.*

- +, *tai man irgi yra, kad žmogaus gyvenimas, kad jis eina lieptu ir, pavyzdžiui, jeigu jisai neišlaiko lygsvaros ar ten koją blogai +/.*

- +< *Pusiausvyros.*

- *Jo. Nu ir kad jisai krenta į tą vandenį ir kad vis tiek sausas neišlipa, o, ta prasme, man vanduo asocijuojasi su viskuo, kas purvina, negera, nu, ta prasme, visais. (Draugių pokalbis)*

Trumpi pasakymai, kaip specifinė sakininės kalbos ypatybė, minimi ir kitų autorių darbuose. Pavyzdžiui, A. Bitinienė, ištyrusi grožinio stiliaus prozos tekstų tiesioginę kalbą, teigia, kad dauguma (88,2 proc.) tiesioginės kalbos sakinių yra labai trumpi (1–8 ž.), nedidelę dalį (10,9 proc.) sudaro trumpi (9–17 ž.) sakiniai ir vos 0,9 proc. sudaro vidutinio ilgio (18–30 ž.) sakiniai. Suprantama, grožinės literatūros tekstų tiesioginę kalbą tik iš dalies galima lyginti su realia spontanine sakytine kalba. Nors teigiama, kad grožinio stiliaus teksto kūrėjai stengiasi atkurti šnekamąją kalbą⁶, akivaizdu, kad šis tikslas pasiekiamas tik iš dalies – realiūs sakininės kalbos pasakymai yra gerokai trumpesni nei grožinio stiliaus teksto tiesioginėje kalboje.

Tam tikrų skirtumų galima pastebėti ir tarp kitų apibendrintų *Tekstyno* imčių. Pavyzdžiui, lyginant tiesioginę ir netiesioginę komunikaciją, matyti, kad kalbėdami telefonu ar per programą „Skype“ informantai vartoja beveik dvigubai trumpesnius pasakymus (14, 15) nei bendraudami tiesiogiai (16, 17).

(14) - *Aš norėčiau paklausti dėl žurnalo Ji prenumeratos.*

- *Dėl prenumeratos?*

- *Taip.*

- *Žinokit, reikėtų skambinti vadybininkui*

- *Mhm. (Kliento ir įmonės atstovo pokalbis)*

(15) *Nu tai, palauk, pirmadienį kaip jau ir į darbą reikėtų eit. Ar tau taip kažkaip neatrodo, kad pirmadienis darbo diena jau bus? (Draugų pokalbis)*

(16) *Aš čia darau tokį darbą, reikia rytojui padaryt iii kompoziciją reikia padaryti su su grindinio akcentais. Visą visą lapą reikia užpildyti grindinio raštais arba kažkokiais tai nu viskas grindinys, tai yra danga, žemės danga, iii asfaltas, plytos ne plytos, kažkokios tai. (Šeimos narių pokalbis)*

⁶ „Grožiniuose tekstuose siekiama perteikti tipiškus, bet formalius spontaniškos kalbos požymius (beveik nevartojami kartojimai), todėl sudėtingesnės struktūros sakiniai dažnai skaidomi. [...] Įvadiniais žodžiais nusakoma situacija, pokalbio dalyvių intonacija, tembras, mimika – visi neverbalinės raiškos elementai, galintys konkuruoti su tiesioginės kalbos raiškos priemonėmis. Tai leidžia redukuoti tiesioginės kalbos sakinius taip, kad nenutrūktų dialogas, o adresatas (skaitytojas) galėtų jį adekvačiai suvokti.“ (Bitinienė 2001, 20).

- (17) *Jo, šiandien labai, žinokit, kažkaip tai labai, net keista, devynios valandos, dar čia kamštis nuo tos Šeškinės. Nu tai aš iš tenai atvažiavau va dabar va, tai ten beveik irgi vien visa Laisvės prospektas, bet tai į šitą pusę tai galbūt, o į aną pusę?* (Bendradarbių pokalbis)

Vidutinis pasakymo ilgis kalbant telefonu (per programą „Skype“) siekia vos 5,521 ž., o bendraujant tiesiogiai – išauga iki 8,733 ž.

Dabartinės sakininės lietuvių kalbos pasakymo struktūra

Remiantis *Sakininės lietuvių kalbos tekstyno* duomenimis, dabartinėje sakininėje lietuvių kalboje vyrauja vientisiniai pasakymai – jų rasta 15 743, tai sudaro 65,0 proc. visų *Tekstyne* esančių pasakymų. Suprantama, vientisinių pasakymų dalis priklauso nuo kalbos stiliaus, registro, žanro. Daugiausia vientisinių pasakymų vartojama kalbant telefonu: iš 1495 pasakymų net 1057, t. y. 70,7 proc., yra vientisiniai, pvz. (18–20):

- (18) - *Laba diena.*
- *Laba diena.*
- *Aš čia dėl minkštų baldų valymo.*
- *Taip.* (Kliento ir įmonės atstovo pokalbis)

- (19) - *Kaip Karoliui sekas mokykloj?*
- *Mokos jau ir paskaito po biškeliuką. Jau vakar vakar jau kelis žodžius ten „lašas lašas“.*

- *Eik tu, eik tu?*
- *Jau paskaito biškį.* (Seserų pokalbis)
- (20) - *O kada jūs planuojat rytoj sugrįžt?*
- *Nu vat dar kažkaip neaišku dar kol kas.*
- *Nu jau.*
- *Nu, vakare jau vis tiek būsim.* (Draugų pokalbis)

Panaši vientisinių pasakymų procentinė dalis būdinga ir privačios tiesioginės kalbos dialogams: iš 13 659 pasakymų 9584 (t. y. 70,2 proc.) yra vientisiniai, pvz. (21–23):

- (21) *Man davė nuolaidų kortelę dar šitas Akropolis.* (Bendradarbių pokalbis)

- (22) *O Barbara – tai klientė?* (Pokalbis kirpykloje)

- (23) - *O tai ką vaišintės?*

- *Buvo tenai mišrainių visokių, salotų buvo, sumuštinių, čipsų, sulčių buvo.*
- *Mhm. O kas ten pirko visą tą maistą?* (Šeimos narių pokalbis)

Mažiausia vientisinių sakinių procentinė dalis būdinga viešajam akademiniam monologui: iš 1317 sakinių tik 568 (43,1 proc.) yra vientisiniai, pvz. (24–26):

(24) *Sukurkite veiksmų planą, tai va, paprašę idėjų. Iš darbuotojų galėtų vadovai sukurti veiksmų planą ir taip įgyvendinti jį.* (Paskaita)

(25) *Pirmiausia norėtume aptarti teisės į sveikatos priežiūros prieinamumą sampratą.* (Studento darbo pristatymas)

(26) *Ir kam tada mums tiek vargo, tiek žmogiškųjų resursų įdėti į šitą dviejų studijų programų eėė savianalizių rengimą ir atlikti tuos studijų kokybės tyrimus?* (Mokslinis pranešimas)

Šiek tiek daugiau vientisinių sakinių (53,4 proc.) būdinga viešajam akademiniam dialogui.

Tarp sudėtinių sakinių visose imtyse dažniausi yra prijungiamieji (45,9 proc.), rečiau vartojami bejungtukiai (26,5 proc.), dar retesni – mišrieji (14,3 proc.) ir sujungiamieji (11,6 proc.) sakiniai. Šie duomenys iš dalies sutampa su rašytinės publicistinio stiliaus kalbos sakinio struktūros duomenimis (Bitinienė 2003), skiriasi tik procentinė jų raiška. Nustačiusi didžiulę prijungiamųjų sakinių persvarą (73,8 proc.) rašytinės publicistinio stiliaus kalbos tekstuose, A. Bitinienė teigia, kad šio tipo sakiniai dėl savo semantinių ir stilistinių ypatybių vyrauja visuose rašytinės kalbos tekstuose, tačiau jų dažnio svyravimas priklauso nuo konkretaus postilio ir žanro (2003, 91). Ši tendencija būdinga ir sakytinei kalbai. Nors prijungiamųjų sakinių procentinė dalis čia gerokai mažesnė nei rašytinėje kalboje, išryškėja jų dažnio priklausomybė nuo kalbos viešumo ir komunikacijos tiesiogiškumo. Kalbant viešai, sudėtinių prijungiamųjų sakinių vartojama gerokai daugiau nei bendraujant privačiai (atitinkamai 56,7 ir 37,8 proc. visų sudėtinių sakinių). Iš visų viešosios kalbos registrų išsiskiria žiniasklaidos (radijo ir televizijos laidų) kalba – čia prijungiamieji sakiniai (27–29) siekia net 59,8 proc. visų sudėtinių sakinių.

(27) *Ir kaip esu minėjęs, tikrai šį Seimo nutarimą, jeigu jis ir bus priimtas, skųsim Konstituciniam teismui.* (Televizijos laida)

(28) *Labai gražus tavo kūrinys, kuris turėtų priminti, kaip ir pati sakei, kalėdinę eglutę, ar ne, modernią?* (Televizijos laida)

(29) *Šiandien jie stengiasi mums pasakyti, tie patys ideologai, kad rezistentai, tikrieji rezistentai, buvo CK sekretoriai.* (Radijo laida)

Šis rodiklis gali būti paaiškintas informacinio pobūdžio tekstams būdingu implicitiniu dialogu (Bitinienė 2003, 91; Kazlauskaitė 2015, 2). Sakytinei akademiniai kalbai, priešingai, būdinga mažiausia (iš visų viešosios kalbos registrų) procentinė prijungiamųjų sakinių dalis – 53,8 proc. visų sudėtinių sakinių.

Rečiausiai vartojamas sudėtinių sakinių tipas tiek sakytinėje, tiek rašytinėje (publicistinio stiliaus) (Bitinienė 2003) kalboje yra sujungiamieji sakiniai. Tiesa, publicistinio stiliaus tekstuose jie sudaro tik 3,9 proc. visų sudėtinių sakinių (Bitinienė 2003, 92), o sakytinėje kalboje neužfiksuotas toks didelis šių sakinių dažnio atotrūkis nuo kitų sudėtinių sakinių grupių. Privačiuose pokalbiuose (30–32) sujungiamieji sakiniai sudaro 12,8 proc., viešojoje kalboje (33–35) – 10,0 proc. visų sudėtinių sakinių.

(30) *Bet vienas tai buvo net susirgęs ir reikėjo pas medikus kreiptis.* (Bendradarbių pokalbis)

(31) *Tema buvo pasaka ir kiekviena grupė pasirinko kažkokią tai pasaką ir [/] ir tai [/] tai pavaidino.* (Šeimos narių pokalbis)

(32) *Tai ten daug tokių yra, bet tie aparatai jau tiek supuvę, tokie nukritę šonai.* (Draugų pokalbis)

(33) *Tai yra santykis vienas su pusantru, bet problema iš tikrųjų kyla kita.* (Mokslinis pranešimas)

(34) *Bažnyčios dviejų tūkstančių metų patirty nuolat keičiasi žmonių pažiūros į įvairius klausimus ir reikalus, ir mūsų tikėjimas atitinka šiem laikam.* (Pamokslas)

(35) *Žodis „komunikacinis“ lietuvių kalbos žodynuose nėra apibrėžiamas, o žodis „komunikacija“ reiškia susisiekimą.* (Studento darbo pristatymas)

Bejungtukių ir mišriųjų sakinių proporcijos sakytinėje ir rašytinėje (publicistinio stiliaus) kalboje iš esmės skiriasi: rašytinėje kalboje bejungtukių ir mišriųjų sakinių vartojama apylygiai – atitinkamai 10,1 ir 12,2 proc. visų sudėtinių sakinių (Bitinienė 2003, 91), sakytinėje kalboje bejungtukių sakinių vartojama gerokai daugiau nei mišriųjų. Šis skirtumas ypač ryškus privačiuose pokalbiuose – čia bejungtukiai sakiniai (36–38) sudaro 35,7, o mišrieji (39–41) – 12,9 proc. visų sudėtinių sakinių.

(36) A: *Tai buvau vakar Skalojijos kino teatre, vėl rodė vokišką filmą.* (Studentų pokalbis)

(37) A: *Nepriovaryta tų per daug prieskonių ir [mėsa] geriau laikosi, žinokit⁷.* (Pokalbis turguje)

(38) A: *Ten segtuką nusipirko – ir mum reikia segtukų tokių vat, ir mum.* (Pokalbis kirpykloje).

(39) A: *Kada vis tiek išaugom, žinai, paprastose šeimose, paskui nežinai, jeigu kur kas, daleiskim, eit, kaip gal valgyt, kokie ten šakučiai.* (Bendradarbių pokalbis)

---

⁷ Žodis „žinokit“ atlieka pertaro funkciją, todėl nelaikomas atskiru dėmeniu.

- (40) A: *Ai, reikia į ją į jį nueiti, ten gali užsakinėti tą vaikų literatūros, bet ten jie turi spausdintuvą, bent jau mano laikais, kai aš ten eidavau.* (Bendradarbių pokalbis)
- (41) *Negaliu pasakyti, kelinta tai buvo valanda, bet jau dauguma buvo sumigę.* (Draugių pokalbis)

Remiantis kitų autorių tyrimais (Bitinienė 2003), didelis bejungtukių sakinių dažnis laikytinas vienu iš esminių sakininės kalbos sintaksės požymių.

Išvados

Automatizuotas dabartinės sakininės lietuvių kalbos sintaksės tyrimas atskleidė vidutinio pasakymo ilgio ir sintaksinės struktūros tendencijas skirtingose tekstyno imtyse, apibendrintose pagal kalbėtojų skaičių, situaciją ir žanrą. Gauti rezultatai išryškino viešosios kalbos ir privačių pokalbių bei monologinės ir dialoginės kalbos priešpriešas. Nustatyta, kad viešajai kalbai, ypač akademinėi, būdingas gerokai aukštesnis vidutinis pasakymo ilgis ir didesnė procentinė sudėtinių pasakymų dalis. Privatiems pokalbiams, priešingai, būdingi trumpesni ir sintaksiškai paprastesni sakiniai. Kai kurios išryškėjusios tendencijos (pvz., vidutinio pasakymo ilgio) iš dalies sutampa su rašytinės kalbos publicistinio teksto sintaksės ypatybėmis (Bitinienė 2003), tačiau sakininės kalbos specifika lemia itin ryškią tam tikro tipo pasakymų, pavyzdžiui, bejungtukių, gausą. Norint pagrįsti gautas išvadas, dar reikėtų atlikti statistinę lyginamąją ir koreliacinę analizę, tačiau preliminariai galima teigti, kad sakininės kalbos tekstuose pasakymo ilgis yra susijęs su sintaksine struktūra, t. y. trumpi pasakymai greičiausiai yra vientisiniai, o ilgesni – sudėtiniai. Kaip jau minėta, šis teiginys dar turi būti patikrintas statistine analize, tad šiame straipsnyje apsiribojama atliktos automatizuotos sintaksinės analizės rezultatų aprašymu, o jų interpretacijos paliekamos tolesniems *Sakininės lietuvių kalbos tekstyno sintaksės tyrimų* etapams.

Literatūra

- Balčiūnienė Ingrida, Inga Miklovytė 2010, Priešmokyklinio amžiaus vaikų pokalbiai: Ar mergaitės ir berniukai kalba skirtingo ilgio sakiniais? In *Psichologiniai tyrimai: menas ar amatas?* VII jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius : Ciklonas, 123–129.
- Balčiūnienė Ingrida, Inga Miklovytė 2011, Lietuvių vaikų ir suaugusiųjų kalbos vidutinis pasakymo ilgis, *Res Humanitaria* X, 302–313.
- Bitinienė Audronė 2001, Grožinio stiliaus prozos tekstų tiesioginės kalbos sakinio ilgis ir struktūra, *Kalbotyra* L (1), 17–28.
- Bitinienė Audronė 2002, Administracinio stiliaus tekstų sakinio ilgio ir struktūros pokyčiai, *Filologija* 7, 4–8.

- Bitinienė Audronė 2003, Lietuvių ir latvių kalbų publicistinio stiliaus tekstų sakinio ilgis, *Lituanistica* 3, 85–95.
- Brown Gillian, Georg Yule e 2001, *Discourse analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chafe Wallace 1994, *Discourse, Consciousness, and Time*, Chicago: University of Chicago Press.
- Chafe Wallace, Deborah Tannen 1987, The relation between written and spoken language, *Annual Review of Anthropology* 16, 383–407.
- Crystal David 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Čičirkaitė Ramunė 2005, Lingvistiniai reklamos tekstų požymiai, *Žmogus ir žodis*, 73–77.
- Dabašinskienė Ineta 2009, Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės, *Acta Linguistica Lithuanica* LX, 1–15.
- Dabašinskienė Ineta, Laura Kamandulytė 2009, *Corpora of Spoken Lithuanian*, Estonian Papers in Applied Linguistics 5, 67–77.
- Fraundorf Scott H., Duane G. Watson 2013, Alice's adventures in um-derland: Psycholinguistic sources of variation in disfluency production, *Language and Cognitive Processes* 29 (9), 1083–1096.
- Halliday Michael A. K. 1985, *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Kamandulytė Laura 2005, *Vaikiškosios kalbos modifikacijos*, Magistro darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kamandulytė Laura 2006, Vaikiškosios kalbos ypatybės, *Kalbos kultūra* 79, 264–272.
- Kamandulytė Laura 2008, Vaikams skirta kalba – žaidimas ar kalbos atmaina? In I. Salialionė, T. Lazdauskas (sud.) *Tarp krypčių ir disciplinų* disciplinų : V jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija, Vilnius : Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 64–74.
- Kamandulytė-Merfeldienė Laura 2010, Daiktavardžių paradigmų produktyvumas: skolinių morfologinio įforminimo ir fleksijų varijavimo analizė. *Lietuvių kalba* 4. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/23>.
- Kazlauskaitė Rūta 2015, Dialogas spausdintiniuose reklamos komunikatuose, *Lietuvių kalba* 9. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/167>.
- Kazlauskienė Asta 2015, *Pirminio lietuvių kalbos ritmo dėsninūmai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Kėvalaitė Eglė 2013, *Pagyvenusių ir senų žmonių rišlijojo pasakojimo ypatybės*, Magistro darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Leonavičienė Aurelija 2010, Sakinių ilgis – publicistinio ir šnekamojo stiliaus sandūros tekstuose požymis, *Kalbotyra* 62 (3), 95–107.
- Levelt Willem J. M. 1989, *Speaking. From Intention to Articulation*. Cambridge: MIT Press.

- Liddicoat Anthony J. 2007, *An Introduction to Conversation Analysis*. London: Continuum.
- Loban Walter 1976, *Language Development : Kindergarten through grade twelve*. National Council of Teachers of English, Urbana, Ill.
- MacLachlan Barbara G., Robin S. Chapman 1988, Communication breakdowns in normal and language learning-disabled children's conversation and narration, *Journal of Speech and Hearing Disorders* 53, 2–7.
- MacWhinney Brian 2000, *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*, 3rd Edition, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Markūnaitė Ona 2002, Grožinis stilius: teksto formos ir sakinio ilgis, *Filologija* 1 (7), 27–32.
- Mateika Andrius 2006, *Mokomųjų tekstų sakinio ilgis ir struktūra*, Magistro darbas, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Nauckūnaitė Zita 2003, Loginiai ir lingvistiniai sakininės ir rašytinės raiškos skirtumai, *Žmogus ir žodis : Didaktinė lingvistika* 5, 78–83.
- Pranskevičiūtė Inga 2011, *Funkcinė stilistinė sintaksinių priemonių diferenciacija V. Juknaitės tekstuose*, Magistro darbas, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Rudaitienė Vida 2012, Parlamentarų viešosios sakininės kalbos problematika, *Parlamento studijos*, http://www.parlamentostudijos.lt/Nr12/12_kalba_2.htm.
- Satkauskaitė Danguolė 2011, *Lingvistinė pragmatika : Mokomoji knyga aukštųjų mokyklų studentams*. Kaunas: VUKHF.
- Vaicekauskienė Loreta, Ineta Dabašinskienė, Laura Kamandulytė-Merfeldienė 2014, Naujųjų skolinių kaitybinio ir darybinio adaptavimo modelių produktyvumas, *Taikomoji kalbotyra* 3, <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2014/12/naujuju-skoliniu-kaitybinio-ir-darybinio-adaptavimo-modeliu-produktyvumas>.
- Кибрик Андрей А., Подлеская В. И. (red.) 2009, *Рассказы о свидениях. Корпусное исследование устного дискурса*, Москва: Институт языкознания Российской академии наук.
- Кибрик Андрей А. 2003, *Анализ дискурса в когнитивной перспективе*, диссертация в виде научного доклада, составленная на основе опубликованных работ, представленная к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук, Москва: Институт языкознания Российской академии наук.

Įteikta 2015-12-21
Priimta 2016-02-12